

МОВАЗНАЎСТВА

ЛІНГВАДЫДАКТЫЧНЫ АСПЕКТ ВЫВУЧЭННЯ ПАМЫЛАК У БЕЛАРУСКАМОЎНЫХ ТЭКСТАХ

А. В. Варанецкая¹⁾, У. І. Куліковіч²⁾

*¹⁾ Беларускі дзяржаўны тэхналагічны ўніверсітэт
вул. Святлова, 13а, 220006, г. Мінск, Рэспубліка Беларусь,
alesyavoronetskaya@yandex.by*

*²⁾ Беларускі дзяржаўны тэхналагічны ўніверсітэт
вул. Святлова, 13а, 220006, г. Мінск, Рэспубліка Беларусь,
nino-1924@mail.ru*

Аналіз памылак у сучаснай навуковай парадыгме – неад’емная частка стварэння тэорыі навучання мове і тэорыі рэдагавання. Нягледзячы на шэраг дасягненняў у гэтай галіне, асобныя пытанні даследавання ненарматыўных канструкцый не страцілі сваёй актуальнасці і патрабуюць увагі з тэарэтычнага і практычнага поглядаў. Артыкул прысвечаны ўдакладненню семантычнага аб’ёму і сутнасці тэрмінаў “памылка” і “апіска” шляхам аналітычнага агляду навуковай літаратуры. Разглядаюцца розныя падыходы да вывучэння феномену памылкі, згодна з якімі асэнсоўваецца як паняцце з’явы памылкі, так і прырода яе з’яўлення, прынцыпы і найважнейшыя прыкметы, якія дазваляюць класіфікаваць віды памылак, стварыць іх тыпалогію.

Ключавыя словы: ненарматыўныя ўтварэнні; тэрмін “памылка”; тэрмін “апіска”; моўная норма; лінгвадыдактыка; тэорыя рэдагавання.

Уводзіны. Памылкі – заканамерная з’ява працэсу навучання. Ёсць вядомае выказванне: “Не памыляецца той, хто нічога не робіць. Не бойцеся памыляцца – бойцеся паўтараць памылкі”. Сфарміраваць дасканалую пісьменнасць без аналізу памылак, без высвятлення прычын іх узнікнення, прагназавання магчымасці ўзнікнення памылак, разумення памылка-небяспечных месцаў і распрацоўкі метадыкі іх папярэджання немагчыма. Пытанне аб ненарматыўных утварэннях даследавана ў лінгвадыдактыцы, што тлумачыцца практычнымі патрэбамі адукацыі, вывучэння беларускай мовы. У работах Н. М. Антановіч, В. І Свірыдзенкі, І. А. Буторынай, Н. У. Антонай, М. Г. Яленскага [1], У. І. Куліковіча [2; 3; 4], В. У. Зелянка [5] з’ява разглядаецца з пункту гледжання педагогікі, адлюстроўваюцца агульныя тэарэтычныя пытанні лінгваметодыкі навучання і тэарэтычныя праблемы сучаснай беларускай арфаграфіі, аналізуецца лінгвадыдактычны

патэнцыял тэкстаў у развіцці культуры маўлення школьнікаў і студэнтаў пры навучанні беларускай арфаграфіі. Ф. С. Бацэвіч [6], А. А. Капялюшны [7], А. Э. Мільчын [8] ставяць пытанне аб стварэнні агульнай тэорыі памылак як “спецыяльнай навуковай дысцыпліне”, прадметам якой можа стаць вывучэнне характару, класіфікацыі і прычын узнікнення розных ненарматыўных лінгваадзінак, метадаў іх папярэджання. “Памылказнаўства” можа прэтэндаваць і на ролю важнага раздзела методыкі выкладання мовы. Комплексны аналіз моўных анарматываў на матэрыяле газетных украінскамоўных артыкулаў правяла Т. Г. Бандарэнка [9]. Памылкі ў беларускамоўных тэкстах паўстаюць у якасці аб’екта даследавання і ў працах напрамку рэдагавання і журналістыкі У. І. Куліковіча [10; 11] і Н. М. Ступчык [12].

Задача артыкула – высветліць сутнасць паняццяў і тэрмінаў “памылка”, “апіска” з пункту гледжання сучаснай лінгвадыдактыкі і тэорыі рэдагавання і ўдакладніць іх семантычны аб’ём.

Асноўная частка. У сучаснай навуцы мяняюцца адносіны да памылак, іх аналіз становіцца неад’емнай часткай стварэння тэорыі любога напрамку. Кожная навука вывучае свае памылкі і не можа даць адказ на пытанне аб агульных параметрах для ўсіх памылак, прычынах іх узнікнення, іх відах і інш. Агульнай міждысцыплінарнай тэорыяй памылак лічыцца эралогія, асновы якой акрэслены ў працах Ф. А. Селіванава [13]. Даследчык кваліфікуе памылку як ненаўмысную няправільнасць, якую сістэма са зваротнай сувяззю ў стане заўважыць і ліквідаваць пры магчымасці.

Першым даследчыкам-лінгвістам, які акрэсліў асновы аналізу памылак, лічыцца Х. Джордж. У сваіх работах ён вылучыў важнасць вывучэння памылак у практыцы выкладання замежнай як другой мовы ва ўмовах білінгвізму. Вучань атрымлівае веды аб англійскай мове ад выкладчыка або з падручніка, што можна назваць “уваходам” (input). У сваю чаргу, вучаць выражаецца ў вуснай або пісьмовай форме мовы – гэта тое, што можна назваць “выхадам” (output). У тым выпадку, калі ўзнікае непажаданая форма (an unwanted form), якая не прадугледжана матэрыялам на ўваходзе, можна казаць пра ўзнікненне памылак. Цікавасць павінны прадстаўляць прамежкавыя механізмы, якія выклікаюць памылку. Менавіта іх аналіз можа даць інфармацыю аб прыродзе такіх адхіленняў [14].

На працягу апошніх дзесяцігоддзяў у навуцы прапанаваны розныя падыходы да вывучэння феномену памылак, усталяванню яе лінгвістычнай і нелінгвістычнай сутнасці. Сёння існуе некалькі канцэпцый, на якія ўказвае Т. Г. Бандарэнка [9]. Па-першае, памылка можа разглядацца як катэгорыя методыкі выкладання роднай і замежных моў. Па-другое, памылкі даследуюцца з мэтай павышэння ўзроўню пісьменнасці носьбітаў. Па-трэцяе, памылкі аналізуюцца ў практычнай стылістыцы як крыніца класіфікацыі нормаў. Па-чацвёртае, высвятляюцца механізмы ўзнікнення памылак. Па-пятае, асэнсоўваюцца прычыны ўзнікнення памылак і даследуюцца шляхі іх

ліквідацыі і папярэджання. Па-шостае, памылка можа вызначацца як аб'ект назіранняў за псіхічнымі працэсамі чалавека. Па-сёмае, здзяйснююцца спробы тыпалагізацыі ненарматыўных адзінак. Па-восьмае, памылкі вывучаюцца ў цеснай сувязі з даследаваннямі спецыфікі мовы і з праблемамі нарматыўнасці ў СМІ. Па-дзявятае, вызначаецца статус памылак у матэматыцы і логіцы, выяўляюцца лагічныя асновы рэдагавання. Па-дзясятае, памылка паўстае аб'ектам вывучэння ў эдзіталогіі (рэдагаванні і выдавецкай справе). У адпаведнасці з гэтымі падыходамі асэнсоўваецца як паняцце з'явы памылкі, так і прырода яе з'яўлення, прынцыпы і найважнейшыя прыкметы, якія дазваляюць класіфікаваць віды памылак, стварыць іх тыпалогію.

Нягледзячы на шэраг дасягненняў у гэтай галіне, асобныя пытанні даследавання ненарматыўных канструкцый не страцілі сваёй актуальнасці і патрабуюць увагі з тэарэтычнага і практычнага поглядаў. Перш за ўсё гэта тычыцца праблемы высвятлення лінгвістычнай сутнасці паняцця памылкі.

Абагульненне навуковых поглядаў у галіне лінгвістыкі на паняцце “памылка” дазваляе сфармуляваць яе дэфініцыю і адмежаваць ад сінанімічных, але не тоесных тэрміналексем.

Так, у тлумачальным слоўніку беларускай літаратурнай мовы ключавое слова для абазначэння тэрміна вызначаецца як няправільнасць:

ПАМЫЛКА, -і, ДМ -лцы, мн. -і, -лак, ж. Няправільнасць у дзеяннях, думках. П. ў разліках. Напісаць без памылак. Выправіць памылку. О Памылка друку – памылка ў друкаваным тэксце [15].

Такое абазначэнне назіраецца і ў тлумачальным слоўніку рускай мовы [16], што можна патлумачыць калькаваннем дэфініцыі з рускай мовы на беларускую. Тэрмін “апіска” пададзены ў асобным артыкуле:

АПІСКА, -і, ДМ апісцы, мн. -і, -сак, ж. Памылка з-за няўважлівасці ў пісьмовым тэксце [15].

У англійскай мове існуе больш за дзясяткаў сінанімічных тэрміналексем, якія прымяняюцца для абазначэння слова “памылка”, але сярод іх *mistake* указвае на несістэмнасць/ненаўмыснасць памылкі; *error* – на няправільнасць па прычыне недахопу навыкаў, напрыклад, *grammatical error* – *грамматычная памылка*; *slip* – у сэнсе апіскі і інш.

Большасцю лінгвістаў тэрмін “памылка” разглядаецца як адхіленне ад нормы і як інструмент дасягнення правільнасці, нарматыўнасці. Ю. В. Красікаў разглядае паняцце як вынік разыходжання паміж планам і рэалізацыяй дзеяння, калі ўтвараецца несупадзенне паміж эталонам і канечным прадуктам дадзенага працэсу. Але паняцці памылка і адхіленне не раўназначныя, таму што памылка ўваходзіць у адхіленне, але адхіленне – гэта не заўсёды памылка. Таму паняцце “адхіленне” шырэй за паняцце “памылка” [17].

Калі разглядаць ненарматыўныя канструкцыі ў больш шырокім плане лінгвістычных з’яў, то неабходна адзначаць наяўнасць стылістычных прыёмаў павышэння выразнасці тэксту, якія можна тлумачыць як матываваныя парушэнні моўнай нормы. Л. Н. Мурзін адрознівае паняцці “моўная памылка” і “моўны прыём” на аснове мэтазгоднасці, памылка – адхіленне ад нормы, звязанае з выпадковымі збоямі ў рабоце моўнага механізму [18]. Відавочна, стылістычныя прыёмы нельга разглядаць у якасці памылкі, таму пры фармуляванні дэфініцыі варта адзначаць, што памылка – гэта менавіта нематываванае парушэнне літаратурнай мовы.

На наш погляд, семантычны аб’ём паняцця “памылка” найбольш поўна пададзены Т. Г. Бандарэнка: “памылка – анарматыў, гэта значыць такое ненарматыўнае лінгваўтварэнне, што ўзнікае ў выніку нематываванага парушэння літаратурнай нормы і з’яўляецца следствам няправільных разумовых аперацый” [9].

У лінгвадыдактыцы і педагогіцы асабліва важна адрозніваць сутнасць тэрміна “апіска” ад “памылкі” для ўсвядомленага вылучэння найбольш часта дапушчальных ненарматыўных лінгваўтварэнняў, іх уліку і распрацоўцы метады іх папярэджання. Згодна з У. І. Куліковічам, пад тэрмінам “апіска” неабходна разумець вынік няўважлівасці таго, хто піша, які лёгка выяўляецца ім пасля чарговага прачытання слова [3]. Неабходна адзначыць акалічнасць: у галіне рэдагавання гэтае адрозненне не мае практычнай значнасці, так як першасная мэта рэдактара і карэктара – выявіць недахопы, а не навучыць аўтара пазбягаць дапушчальных памылак.

Аналіз метадычнай літаратуры паказвае, што адлюстраванне як адзіную класіфікацыю анарматываў, так і ўсе памылкі, якія сустракаюцца ў мове, немагчыма. Таму, лінгвадыдактычна вывучаючы семантычны аб’ём тэрміна “памылка”, варта адлюстраванне агульныя класіфікацыйныя прынцыпы.

У школьнай практыцы рэкамендавана вылучаць памылкі ў змесце, фактычныя, лагічныя, моўныя, стылістычныя – на змястоўна-моўным-стылістычным узроўні. Граматычная правільнасць ацэньваецца па колькасці арфаграфічных, пунктуацыйных і граматычных памылак [19].

Заклучэнне. Аналіз сутнасці тэрміна “памылка” дапамагае засяродзіць увагу навукоўцаў на вивучэнні праблематыкі ўзнікнення анарматываў. Агляд тэарэтычнай базы дазваляе вылучыць асобныя недакладнасці ў метадычных распрацоўках на дадзеную тэму, ставіць пытанні і высвятляць адказы, вивучаць прычыны і прагназаваць магчымасці ўзнікнення ненарматыўных лінгваўтварэнняў і, галоўным чынам, распрацоўваць практычна карысныя метадыкі. Таму, на наш погляд, на наступным этапе вивучэння памылак мэтазгодна дакладна вызначыць дыферэнцыяльныя прыкметы і на іх аснове стварыць тыпалогію ненарматыўных канструкцый, якая засяродзіць увагу на неабходнасці прытрымлівацца агульнапрынятых нормаў.

Бібліяграфічныя спасылкі

1. Методыка выкладання беларускай мовы і літаратурнага чытання ў пачатковых класах / Н. М. Антановіч [і інш.]. Мінск: Вышэйшая школа, 2019. 265 с.
2. *Куліковіч У. І.* Асноўныя прычыны арфаграфічных памылак у сучаснай беларускай мове // Восточнославянские языки и литературы в европейском контексте : сб. науч. статей по мат-лам III Междунар. науч. конф. (14–15 окт.) 2011 г.) / под ред. Е. Е. Иванова. Могилев : УО «МГУ им. А. А. Кулешова», 2012. С. 66–71.
3. *Куліковіч У. І.* Правілы сучаснай беларускай арфаграфіі : вучэб. дапаможнік. Мінск : Новое знание, 2011. 222 с.
4. *Куліковіч У. І.* Матывацыя арфаграфічна граматычнага пісьма па-беларуску сярод школьнікаў і студэнтаў // Роднае слова, 2014. №2. С. 50–55.
5. *Зелянко В. У.* Навучанне арфаграфіі беларускай мовы ў 5–11 класах : тэорыя і практыка : манаграфія. – Мінск : ІВЦ Мінфіна, 2016. 194 с.
6. *Бацэвич Ф. С.* Основы коммуникативной девиатологии. Львов : ЛНУ им. И. Франко, 2000. 236 с.
7. *Капелюшны А. О.* Стилiстика й редагування: Практычны словнік-довіднік журналіста. Л. : ПАІС, 2002. 576 с.
8. *Мильчин А. Э.* Методика редактирования текста. Изд. 3-е, перераб. и доп. М. : Логос, 2005. 524 с.
9. *Бондаренко Т. Г.* Типологія мовних помилкоў та іх усунення пад час редагування журналістскіх матэрыялаў: дис.... канд. філал. наук : 10.01.08. Черкасы, 2003. 283 арк.
10. *Куліковіч У. І.* Тыповыя граматычныя і лексічныя недакладнасці на старонках сучаснага перыядычнага друку // Моўна-культурная прастора Берасцейшчыны : зб. навук. арт. / М-ва адукацыі Рэсп. Беларусь, Брэст. дзярж. ун-т імя А. С. Пушкіна, Каф. гісторыі беларус. мовы і дыялекталогіі; рэдкал.: М. М. Аляхновіч [і інш.]. Брэст : Альтэрнатыва, 2010. С. 101–105.
11. *Куліковіч У. І.* Тыпалогія арфаграфічных памылак на старонках СМІ // Журналістыка-2011 : стан, праблемы, перспектывы : матэрыялы 13-й Міжнар. навук.-практ. канф., прысвеч. 90-годдзю БДУ, 8–9 сн. 2011 г., Мінск / рэдкал.: С. В. Дубовік (адк. рэд.) [і інш.]. Вып. 13. Мінск : БДУ, 2011. С.226–229.
12. *Ступчык Н. М.* Аналіз некаторых памылак у тэкстах перыядыкі // Зборнік работ 62-й навуковай канферэнцыі студэнтаў і аспірантаў Белдзяржуніверсітэта, 17–20 мая 2005 г., Мінск : у 3 ч. / [рэдкал.: А. Г. Захаров [і інш.]. Мінск, 2005. Ч. 2. С. 215–217.
13. *Селиванов Ф. А.* Поиск ошибочного и правильного. Тюмень, 2003. 157 с.
14. *Шевнин А. Б.* Эрратология и межъязыковая коммуникация // Вестник Воронежского государственного университета. Сер. «Лингвистика и межкультурная коммуникация». Воронеж : ВГУ, 2004. №2. С. 36–43.
15. Тлумачальны слоўнік беларускай літаратурнай мовы: больш за 65 000 слоў / Пад рэд. М. Р. Судніка, М. Н. Крыўко. – 3-е выданне. Мінск: «Беларуская энцыклапедыя» імя Петруся Броўкі, 2002. 784 с.
16. *Ожегов С. И., Шведова Н. Ю.* Толковый словарь русского языка. 4-е изд. М. : А ТЕМП, 2006. 944 с.
17. *Красиков Ю. В.* Теория речевых ошибок: (на материале ошибок наборщика). М. : Наука, 1980. 124 с.
18. *Мурзин Л. Н.* Норма, речевой прием и ошибка с динамической точки зрения // Речевые приемы и ошибки: типология, деривация и функционирование : сб. науч. трудов. М. : Институт языкознания АН СССР, 1989. С. 5–13.
19. *Піваварчык І. В.* Да пытання аб класіфікацыі памылак у пісьмовай форме // Актуальныя праблемы мовазнаўства (да 80-годдзя прафесара І. Я. Лепешава) :

ИЗ ИСТОРИИ РАЗВИТИЯ АНАТОМИЧЕСКОЙ ТЕРМИНОЛОГИИ В БЕЛАРУСИ

В. Б. Галай

*Белорусский государственный университет,
пр. Независимости, 4, 220030, г. Минск, Республика Беларусь,
nika.galai@gmail.com*

В статье рассматривается развитие и пополнение анатомической терминологии в Беларуси. Начальный период формирования белорусской научной терминологии характеризуется тем, что в качестве терминов употреблялись слова из разговорного языка. Усиленно началась работа в 20-е годы XX века. Создатели первой анатомической терминологии использовали для одного и того же понятия разные термины. Следует отметить, что «Анатомия-словарь» - это первый справочник Беларуси.

Ключевые слова: анатомическая терминология; белорусская научная терминология; остеология; анатомические словари и справочники.

Анатомическая терминология – отражение многовекового развития медицинской науки. В первобытнообщинном строе знали о положении важных органов тела человека, о чем сообщается в древнекитайской книге «Нейцзин» (XI – VII вв. до н.э.). Знания, накопленные древней медициной, собраны знаменитым врачом Древней Греции Гиппократом (460–377 гг. до н.э.) в «Corpus Hippocraticum» (свыше 100 медицинских сочинений). Гиппократ и его преемники унаследовали медицинскую лексику, применяемую многими поколениями народных врачей. С «Corpus Hippocraticum» фактически начинается история европейской медицины и медицинской терминологии [1, с. 410].

Формирование белорусской терминологии происходило непосредственно в процессе развития определенных отраслей науки и в результате терминологической работы. Медицинская и анатомо-физиологическая лексика старобелорусского языка в своем составе имела необходимые средства для обеспечения всех известных в XIV – XVIII вв. отраслей медицинской науки: анатомии, физиологии, терапии, основ лечебных учреждений, фармакологии и акушерства. В письменных источниках того времени фиксируются чаще простейшие, известные с давних времен, анатомические знания. Вместе с тем на протяжении всего отмеченного периода этот пласт лексики пополнялся, особенно в XIV в. [2, с. 6]. Однако специальных терминологических словарей на белорусском языке в этот период не было.

Развитие и пополнение анатомической терминологии связано с периодом существования Великого княжества Литовского и